

פרשת המלך

א. מחלוקת רב ושמואל

במסכת סנהדרין מובאת מחלוקת רב ושמואל (ב, ב):

אמר רב יהודה אמר שמואל: כל האמור בפרשת מלך – מלך מותר בו. רב אמר: לא נאמרה פרשה זו אלא לאיים עליהם, שנאמר שום תשים עליך מלך – שתהא אימתו עליך.

מחלוקתם של רב ושמואל נראית לכאורה קוטבית. לדעת שמואל מלך רשאי להתעלל בנתיניו ללא כל רגישות אנושית, ולדעת רב אין למלך שום מעמד, שהרי כל סמכויותיו השלטוניות מעוגנות בפרשת המלך. אך אם רב סובר שהתורה מרוקנת את המלך מכל סמכויותיו במה הוא נשאר מלך? (האם אינו אלא דמות רשמית ופורמלית דוגמת מלכת אנגליה?) והרי התנ"ך מלא בפעילותם הנמרצת של המלכים, גם הצדיקים שבהם, כדוגמת שלמה, חזקיה ויאשיהו. הם נהגו את מלכותם ברמה גבוהה¹ ביצרו ובנו ומן הסתם גייסו לכך כוח אדם וממון, הוציאו למלחמות ועוד ועוד. האם כל אלו נעשו שלא כדין?

ב. שני דיני מלכות

הרדב"ז² (מלכים ג, ה) כתב בדין מורד במלכות: "והאי מלך היינו שהומלך עפ"י נביא או שהסכימו עליו כל ישראל". משמע שיש שני מקורות סמכות למלך: א. מינוי שמימי ע"י נביא. ב. הסכמת העם.

וצריך לומר ששני דינים הם: א. מלך שהומלך עפ"י נביא וסנהדרין. ב. מלך שהומלך ע"י הסכמת העם. מלך שהומלך על ידי נביא וסנהדרין דן את המורד בו מדין פרשת המלך. אך נראה שמלך שהסכימו עליו כל ישראל אינו יכול לדון את המורד בו מדין פרשת המלך, שכן פרשה זו נאמרה במלך שהומלך על ידי נביא וסנהדרין.² ועל כורחך צריך לומר שגם במלך כזה יש דין מורד במלכות, שהרי רב מודה למה שמצאנו בתנ"ך שדנו מורדים במלכות, למרות שלדעתו פרשת המלך לא נאמרה להלכה. אלא עלינו לומר שהמלך יכול לדון רק את מי שמערער את סמכות הממלכה עד כדי כך שהוא מסכן את כלל ישראל. צא ולמד מבני גד ובני

1. ואפילו גבוהים, ראה פרשת מינוי רחבעם 'הקל עולך מעלינו'.

2. וראה בהמשך.

ראובן שאמרו ליהושע (יהושע א, יח): "כל איש אשר ימרה את פיך... יומת". הם דרשו ענישה חמורה למורדים, למרות שיהושע לא נמשח למלך ופרשת המלך לא חלה עליו. הוא מונה על ידי משה למנהיג מתוך הבנה שהעם יסכים למנהיגותו, כפי שנאמר (במדבר כז, טז): "יפקד ה'... איש על העדה (מנה עליהם מנהיג שיהא סובל כל אחד ואחד לפי דעתו - רש"י) אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רעה". סמכותו נבעה אפוא מכוח הסכמת העם, והעם הם שדרשו עונש מוות למורדים. וכמו שהסביר זאת העמק שאלה (שאלתא קמב), שעונש כה חמור מוצדק בגלל שהמורד בשעת מלחמה מסכן את כלל ישראל ויש לו דין רודף. לכך התכוון הרדב"ז בהבחינו בין שני הגדרים: מותר להרוג מורד או מדין פרשת המלך או מדין סכנה לציבור. לפי זה מיושבת קושייתנו האם לדעת רב הסובר שלפרשת המלך אין תוקף חוקי אין למלך סמכות: אכן יש לו סמכות, אולם לא מכוח פרשת המלך אלא מכוח הסכמת העם.

ג. כבוד המלך וכבוד הממלכה

הנפקא מינה בין רב לשמואל תהיה באשר להיקף סמכותו של המלך. התוס' סנהדרין (כ, ב ד"ה מלך מותר) הקשו:

תימה למה נענש אחאב על נבות כיון שלא רצה למכור לו כרמו וי"ל דפרשת המלך כתיב (שמואל א ח) יקח ונתן לעבדיו ולא לעצמו.

וכך כתב הר"ן (שם):

אי נמי דאחאב לא היה רוצה הכרם לצורך הצבור ולא לתתו לאחד משריו ועבדיו דבהא רשאי כדכתיב ונתן לסריסיו אבל ללקחו לעצמו לעשותו גן ירק כדכתיב להיות לי לגן ירק לא.

מבואר בדבריהם שאין למלך סמכות להפקיע את ממונם של האזרחים לצורך עצמו, אלא רק לצורך הממלכה.

לאור הנחה זו יש להפריד בין הסמכויות הממלכתיות לבין פרשת המלך עצמו. רב לא מרוקן את המלך מכל סמכויותיו, אלא שולל רק את הזכויות שפרשת המלך מעניקה למלך באופן אישי. אך גם הוא מודה שיש למלך סמכויות ממלכתיות מכוח צורך הציבור והסכמת הציבור.

גם רב מודה שכבוד ישראל מחייב ממלכתיות ראויה, ולכן יש לאפשר למלך לנהל חצר מלכות מכובדת. לשם כך יש צורך לגייס משרתים ומשרתות, רקחות

וטבחות, סוסים וחמורים וצרכים אחרים, אלא שכל זאת לא מכוח פרשת המלך, ואין למלך סמכות לעשות זאת על דעת עצמו, אלא הציבור הוא שחייב לתת זאת. וכמו שאמרו במס' הוריות (ט, א) לעניין כהן גדול: "והכהן הגדול מאחיו - גדלהו מאחיו", כלומר יש לכבדו על חשבון אחיו, ומסתבר שהוא הדין למלך.

שמואל יסבור שיש למלך סמכות גם להפקיע ממון לצורך עצמו, והוא יתרוץ את קושיית התוס' כיתר התירוצים שהובאו שם. צריך לומר לפי זה ששמואל אמנם סובר שסמכויות המלך מעוגנות במשפט המלך האישי, אך גם הוא מסכים להבחנתו של רב שסמכותו האישית של המלך מוגבלת לצרכי הממלכה וכמו שכתבו התוס' והר"ן. הגבולות בין התחום האישי לתחום הציבורי בשלטון המלוכני מטושטשים ורק כאשר מדובר בנושא פרטי מובהק בעליל פוקעת סמכותו של המלך.

אי לכך, המחלוקת בין רב ושמואל מצטמצמת בעיקר למקור הסמכות, האם המלך הוא מקור הסמכות או העם. מן הסתם יהיו גם הבדלים למעשה בין שתי הגישות, אך הפער ביניהן לא יהיה גדול כפי שהיה נראה בתחילה. ובכך מיושבות כל הקושיות שהקשינו על רב ממנהג המלכים שמצאנו בתנ"ך.

גם שמואל מודה לרב שהמלך עלול לחרוג מהסמכות שניתנה לו בפרשת המלך ולנצלה שלא כדין. לכן, תיאור פרשת המלך ע"י שמואל מוקצן בכוונה, שכן כולם מודים שכוונתו הייתה גם לאיים עליהם.

ואכן, כאשר הרמב"ם מביא להלכה את פרשת המלך (מלכים ד, ג-ו) הוא מגביל את סמכויות המלך:

וכן לוקח מן בעלי האומניות כל מה שהוא צריך ועושין לו מלאכתו ונותן שכרן, ולוקח כל הבהמות והעבדים והשפחות למלאכתו ונותן שכרן או דמיהן, ולוקח השדות והזיתים והכרמים לעבדיו כשילכו למלחמה ויפשטו על מקומות אלו, אם אין להם מה יאכלו אלא משם, ונותן דמיהן.

לא ידוע מהו מקור דברי הרמב"ם. לדברינו, הרמב"ם למד זאת מהפסוקים עצמם. כל הקורא את דברי שמואל הנביא בפרשת המלך לא יכול שלא להתרשם מרוח הדברים, שמטרתו הייתה לאיים עליהם. הדבר עולה במפורש מסוף דבריו, 'וזעקתם מפני מלככם'. לכן הכרח לומר שגם לדעת שמואל האמורא, שכל האמורא בפרשת המלך מלך מותר בו, אין הדברים כפשוטם אלא הם הוצגו בכוונה בצורה קיצונית. פרשת המלך היא חוקית אמנם, אך בגבול הסביר. לא ייתכן שהתורה תיתן למלך סמכויות כה רחבות לעשוק את נתיניו ללא פיצוי הוגן, אלא שהמלך עלול לנצל את סמכויותיו בצורה לא הוגנת ואין מי שיעצור בעדו. לכן שמואל

הנביא לא מזכיר את חובת הפיצוי, כי אע"פ שהוא חייב מעיקר הדין לשלם שכר, אולם הוא עלול לשלם שכר כה זעום רק כדי לצאת ידי חובת הדין עד שלא תהיה לו משמעות.

ד. שום תשים עליך מלך

שני הגדרים של סמכות המלך כלולים במצות התורה (משנה סנהדרין ב, ה): "שום תשים עליך מלך - שתהא אימתו עליך". לא מצינו שרב חולק על כך ולא על ההלכה שמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, וכיצד מתיישב דין זה עם ההנחה שמשפט המלך אינו רלבנטי?

ואכן נחלקו הראשונים במקור הדין שמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול. רש"י (כתובות דף יז, א) כתב: "שום תשים עליך מלך - ישראל הוזהרו שישומו עליהם שימות הרבה כלומר שתהא אימתו עליהם הלכך אין כבודו מחול שלפיכך ריבה הכתוב שימות הרבה".³

ובשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (חלק ד סי' קז) מבוארים הדברים יותר:

מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול דכתי' 'כי לד' המלוכה' הממליך מלכים ולו המלוכה ולהכי כתי' 'שום תשים עליך מלך' ריבה שימות הרבה לומר שאין כבודו מחול.

כלומר, התורה היא שהעניקה סמכות למלך - מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא - והיא שציוותה להמשיך ולחלוק לו כבוד גם לאחר שמחל עליו. מסתבר שזהו גם המקור למשפט המלך: התורה חייבה אותנו לקבל עלינו את מרותו של המלך ולמלא אחר הוראותיו.

אך רבנו יונה כתב הסבר אחר (בחידישיו לסנהדרין דף כא):

כי אמרי' דמלך שמחל אין כבודו מחול משום דכבודו הוא כבוד של ישראל דהמלך שלהם נכבד והלכך אינו יכול למחול כבודן של ישראל.

וכך כתב בספר החינוך (מצוה תצז):

מה שאמרו [שם י"ט ע"ב] שמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, וכל הדברים האלו הכל לטובת העם ולתועלתם.

וכן בתוס' זבחים (טז, א ד"ה מיושב) כתבו שמלך אינו יכול למחול על כבודו משום שכבודו הוא כבודם 'של אחרים', רצונם לומר של כלל ישראל. ובקובץ שיעורים בכתובות (יז, א) הקשה:

3. וראה שם בדברי השיטה מקובצת.

ולכאורה אף דהעם חייבין בכבודו אף לאחר מחילתו, אבל איזה איסור יש על המלך בעצמו, דמצות אימת המלך מוטלת על העם ולא על המלך, וצ"ל דהמצוה היא משום כבוד המלוכה, וגם המלך בעצמו מוזהר בזה לחלוק כבוד למלכות.

כלומר החיוב לכבד את המלך הוא משום כבודם של ישראל. מה יעשה רבנו יונה עם הפסוק 'שום תשים עליך מלך'? על כורחנו שגם הוא מודה שהתורה ציוותה עלינו לכבד את המלך, אולם לא משום כבודו האישי של המלך, אלא משום שכבוד המלך הוא כבודו של כלל ישראל. ולפי זה גם רב יכול לסבור שמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, אולם לא מדין משפט המלך, אלא בגלל שהוא מונה ע"י כלל ישראל וצורך הכלל וכבודו מחייב את כבוד המלך.

ה. מינוי המלך

לפי הבחנתנו, שיש שני מקורות סמכות למלך, תיושב סתירה ברמב"ם. בהלכות מלכים (א, ג) הוא כותב:

אין מעמידין מלך בתחילה אלא על פי בית דין של שבעים זקנים ועל פי נביא, כיהושע שמינהו משה רבינו ובית דינו, וכשאלו ודוד שמינם שמואל הרמתי ובית דינו.

לעם אין לכאורה מעמד, והמינוי נעשה כולו רק ע"י הנביא ובית הדין הגדול בלבד. אמנם, אפשר לומר שהסנהדרין מייצגים את העם. ובכך תירץ הגרי"ז את הקושיה מדוע המשנה שמפרטת את תפקידי בית הדין הגדול (סנהדרין א, ה), לא מנתה גם את מינוי המלך? ותירץ שתפקיד הסנהדרין במינוי מלך אינו מדין בית הדין הגדול אלא מדין אחר, מכוח היותו מייצג את כלל ישראל. אך קשה ממה שכתב הרמב"ם (גזלה ה, יח) בגדר דינא דמלכותא דינא:

במה דברים אמורים במלך שמטבעו יוצא באותן הארצות שהרי הסכימו עליו בני אותה הארץ וסמכה דעתן שהוא אדוניהם והם לו עבדים אבל אם אין מטבעו יוצא הרי הוא כגזלן בעל זרוע וכמו חבורת ליסטים המזויינין שאין דיניהן דין וכן מלך זה וכל עבדיו כגזלן לכל דבר.⁴

משמע שהסכמת העם היא מקור הסמכות הבלעדי למינוי מלך, ולכאורה אין צורך בסנהדרין ונביא והם לא הוזכרו כלל. אמנם, הרמב"ם עוסק שם בכל מלך, הן גוי והן ישראל, ולכן הזכיר רק את מקור הסמכות המשותף לכל המלכים בעולם,

4. וראה שם הלכה טז שהוא הדין גם מלך ישראל.

ובמלך גוי אין מקום לנביא ובי"ד. אך היא הנותנת - מדבריו משמע שאין הבדל בסמכות המלך בין מלך גוי למלך ישראל, ובשניהם מקור הסמכות הוא העם בלבד.

ולהנ"ל מבואר ששני דינים הם: א. בדינא דמלכותא דינא המלך יונק את סמכותו מהסכמת העם. סמכות זו אינה ייחודית לישראל והיא קיימת בכל חברה אנושית בעולם. ב. בהלכות מלכים מדובר במקור סמכות אחר למלך הנובע מכוח התורה: "שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו. מקרב אחיך תשים עליך מלך. לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא". הפסוק כולו מדגיש את ייחודו של מלך ישראל.

לדעת האמורא שמואל, מינוי המלך ע"י נביא וביה"ד הגדול מקנה למלך מעמד מיוחד וכאן מקור משפט המלך. לכאורה משפט המלך בישראל דומה למשפט המלך המקובל בעולם, אך באמת יש הבדל מהותי ביניהם. משפט המלך בישראל שונה בהיותו מוגבל על ידי מקור סמכותו, התורה. מינוי המלך ע"י בית הדין הגדול והנביא - המייצגים את התורה⁵ - מגביל את סמכותו. אמנם, מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא, ולמלך יש סמכויות רבות כאילו הוא הריבון, אך היא הנותנת - מלכותא דארעא מוגבלת ע"י מלכותא דרקיעא.

הרמב"ם שפוסק כשמואל, שכל האמור בפרשת המלך מלך מותר בו, סובר בכל זאת שיש צורך בהסכמת העם למינויו. מקור סברת הרמב"ם - שהאמון במטבע המונפקת ע"י המלך הוא סימן לכך שהעם מכיר בסמכותו - הוא לדעת הגר"א (ח"מ שסט אות ט) בגמ' במגילה (יד, ב) בדברי אביגיל לדוד, 'עוד לא יצא טבעך בעולם'. 'טבעך' במשמעות של מטבע, עדיין אינך מנפיק מטבעות ולכן אינך מלך ואינך רשאי להרוג את נבל על שמרד בך וסירב להעלות לך מס. זאת למרות שנמשחת בשמן המשחה ע"י שמואל הנביא, שכן אין די בכך, אלא יש צורך בהסכמת העם המתבטאת באמון במטבע.⁶

וראה אבני נזר (י"ד ס' שיב) שהוכיח ממספר מקומות בתנ"ך שללא הסכמת העם אין למלך סמכות. וכבר הפרשת דרכים בדרך המלך (דרוש יא) הוכיח מירושלמי בהוריות (ג, ב) שבכל אותם ששה חדשים שדוד ברח מאבשלום לא הביא קרבן

5. לגבי בית הדין הגדול, ראה בפתיחת הרמב"ם להלכות ממרים (א, א): "בית דין הגדול שבירושלים הם עיקר תורה שבעל פה, והם עמודי ההוראה ומהם חוק ומשפט יוצא לכל ישראל". והנביא הרי מביא את דבר ה'.

6. אמנם הביטוי 'טבעך בעולם' הוא גם במשמעות של מוניטין, אך גם המילה 'מוניטין' שורשה במילה MONEY כלומר מטבע, שבאמצעות המטבע יוצא למלך מוניטין.

שעיר כמלך, אלא קרבן שעירה כהדיוט, ומשמע שללא הסכמת העם הוא לא היה מלך.

נראה אפוא שרב ושמואל מסכימים שיש שני מקורות סמכות למלך, הסכמת הציבור ומינוי התורה. המחלוקת ביניהם היא מה עיקר ומה טפל. שמואל סובר שמקור הסמכות העיקרי הוא מצוות התורה 'שום תשים עליך מלך' ופרטיה פורטו במשפט המלך, אלא שתנאי הכרחי לכך הוא הסכמת העם. רב סובר שמקור סמכותו העיקרי של המלך הוא הסכמת העם, אלא שהתורה נותנת תוקף למינויו כשהדבר נעשה במשיחה ע"י נביא ובבית הדין הגדול, והיא מצווה על העם להכיר בסמכות המלך ולכבדו.

ומכיוון שגם לשמואל התורה מתנה את סמכות המלך בהסכמת העם, באומרה 'ואמרת אשימה עלי מלך', לא ייתכן שהמלך יוכל להתעלל בנתיניו, לעשקם ולשעבדם בצורה שרירותית, ללא תמורה הולמת. הוא לא הריבון, יש מעליו י-ה ריבון עלם ועלמי עלמיה שציווה עליו להכיר במעמד העם. לכן הכרח לומר שבאמת המלך מוגבל בסמכויותיו. שמואל הנביא צייר בכוונה תמונה קיצונית מתוך רצונו להניא את העם מלמנות מלך בטרם עת.

1. מחלוקת הראשונים במקור סמכות דינא דמלכותא דינא

גם הרשב"ם בב"ב (נה, א) סובר כדברי הרמב"ם שמקור הסמכות של דמ"ד הוא הסכמת העם, ולדבריהם דמ"ד חל גם בארץ ישראל. אך דעת התוס' שהובאה בר"ן (נדרים כח, א) שדינא דמ"ד לא חל בארץ ישראל:

כתבו בתוספות דדוקא במלכי עובדי כוכבים אמר דדינא דמלכותא דינא מפני שהארץ שלו ויכול לומר להם אם לא תעשו מצותי אגרש אתכם מן הארץ אבל במלכי ישראל לא לפי שא"י כל ישראל שותפין בה.

לדעה זו לא העם הוא מקור הסמכות, אלא המלך עצמו וזו משמעותה של פרשת המלך. הנמוק"י מפרש (בדף ג, א מדפי הרי"ף) שדינא דמלכותא מסתמך על פרשת המלך, ולדעת רב דין זה אינו מתאים לישראל, אלא רק למלכויות הנוכריות בעולם. אצלם המלך הוא מקור הסמכות, הוא הריבון ואיש לא יכול להגביל את סמכויותיו. לכן דמ"ד, כי הוא יכול לגרש מארצו את מי שלא מקבל את מרותו. ומכיוון שלדעתו הלכה כרב - שלמלך ישראל אין סמכות כזאת, כי פרשת המלך נאמרה רק ליראם - לכן דינו לא דין וממילא אין בא"י דמ"ד.

על שאלתנו, האם בא"י אין שלטון אלא רק אנרכיה, עונה הנמו"י שגם לדעת רב יש למלך ישראל סמכות שלטונית, אלא שמקור סמכותו אינו פרשת המלך, אלא סמכות אחרת, מכוח התורה עצמה:

מדאמר שמואל דינא דמלכותא דינא... והסכימו רוב המפרשים דדוקא במלכי אומות העולם דינא דמלכותא... ומלכי ישראל אין דנים דין **אלא על פי חוקי התורה** דקי"ל: כל האמור בפרשת המלך לא נאמר אלא ליראם ולבהלם שלא ישאלו להם מלך.

וצ"ע היכן מצינו זאת בתורה? כנראה שהמקור הוא 'שום תשים עליך מלך' שתהא אימתו עליך, אך לא משום שהמלך עצמו הוא האדון ואנחנו עבדיו, זו תפיסת המלכות הנוכרית. מלך ישראל יונק את סמכותו מרצון העם, ולכן משמעותה של מצות 'שום תשים' שאנחנו נטיל עלינו את אימתו, למעננו ולתועלתנו.

גם הרשב"א מביא את דעת התוס' אלא שהוא מסביר אותה גם אליבא דשמואל. וזו לשון הרשב"א שם:

ופירושו בתוס' בשם ה"ר אליעזר דדוקא במלכי אומות העולם אמרו דינא דמלכותא דינא ומשום דמצי אמר להו אם לא תעשו מצותי אגרש אתכם שהארץ שלו היא אבל במלכי ישראל לאו דינא דאינו יכול ליטול מהם משלהם כלום לפי שא"י כל ישראל שותפין בה ואין בה למלך יותר מלאיש אחר, ותדע לך דהכי הוא דהא איכא מ"ד (סנהדרין כ' ב') כל האמור בפרשת מלך מלך אסור בו ולא נאמר אלא ליראם ולבהלם ואמאי תיפוק לי משום דדינא דמלכותא דינא אלא דלא נאמרו דברים אלו במלכי ישראל אלא במלכי האומות.

כלומר, גם הרשב"א סובר שדינא דמלכותא מסתמך על פרשת המלך, ולדעת רב היא אינה מתאימה לישראל, אלא שלדעתו גם לשמואל הסובר שכל האמור בפרשת המלך מותר בו, לא הכל מותר לו. בנקודה זו שונה מלך ישראל ממלכי אוה"ע - מלך ישראל אינו רשאי לגרש יהודי מארצו.⁷

ואכן גם בעלי התוס' עצמם סוברים שהלכה כשמואל וכל האמור בפרשת המלך מותר בו, ובכל זאת דמ"ד בישראל שונה מדמ"ד במלכי אוה"ע משום שמלך ישראל באמת אינו אדון כל הארץ. הדברים מבוארים בשו"ת בעלי התוס' סי' יב:

מה שאמרתם דינא דמלכותא דינא, מימרא דשמואל, באומות העולם איירי, אבל מלכי ישראל ומלכי בית דוד דנין אותו ואין יכולין לגזול כלומר שלא כדין. ואפילו

7. וממילא יהיו הבדלים נוספים בין מלך ישראל למלך נוכרי שעליהם נעמוד בהמשך.

למ"ד כל האמור בפרשת מלך מלך מותר בו, אין לך בו אלא חידושו. ואת כרמכם יקח לעבדיו, אבל לעצמו להרבות לו הון ולהיות לו לגן ירק לא. כדאשכחן בדוד שלא רצה אפילו לעשות לו גדר, ומלחמה היתה. וכן בנבות... דינא דמלכותא דינא אפילו בדברים דלאו דינא קא עבדי דקטלי דיקלי לאו דינא - ובמלכי אומות העולם מיירי.

בגמ' בבבא קמא (ק"ג, ב) הביא רבא ראיא לשמואל שאמר דינא דמלכותא דינא ממעשים שבכל יום: "תדע דקטלי דיקלי וגשרי גישרי ועברינן עלייהו". כלומר, המלך רשאי להפקיע דקלים ע"מ לבנות מהם גשרים, ואע"פ שעבדיו אינם מקפידים על הוראותיו המקוריות, שהן שוויוניות יותר, וקוצצים רק מאדם אחד, בכל זאת חוק המלך הוא חוק. על כך כתבו בעלי התוס' שמלך ישראל מוגבל יותר. אמנם גם מלך ישראל רשאי לסלול דרכים ולבנות גשרים, ולשם כך אין בררה אלא להפקיע קרקעות ולכרות דקלים, אך עליו להטיל את הנטל בצורה שוויונית, ואם לא יעשה כן זהו גזל, והדבר דומה במידה ידועה למוכס שאין לו קצבה. כלומר, ההבדל בין מלך גוי למלך ישראל הוא שמלך גוי הא באמת ריבון-על, שעבדיו מתייחסים אל הדקלים כאל רכוש הפרטי וכורתים אותם מכל הבא לידם ללא חלוקה צודקת. אך בא"י פרשת המלך הישראלית שונה מזו של הגוי. המלך אינו מקור הסמכות, התורה היא מקור סמכותו, ולפי התורה דין המלך צריך להיות שווה לכולם וקטילת דקלים שאינה שוויונית אינה חוקית.

המחלוקת בין הנמו"י לבין התוס' היא בגדר פרשת המלך. הנמו"י סובר כרב שכל פרשת המלך היא נוכרית, ובישראל אין בכלל פרשה כזאת, שכן אין למלך סמכות אלא מכוח העם. התוס' סוברים כשמואל שיש פרשת מלך ישראלית, אלא שבכל זאת היא שונה במהותה מזו הנוכרית. מלך ישראל אינו אדון הארץ. התורה נתנה לו סמכות מוגבלת ואין לו בה אלא חידושה. אך בעקרון אין מחלוקת בין רב ושמואל על עצם סמכות מלך ישראל. תדע, שכל המלכים בא"י הטילו מסים (ר' פרשת רחבעם בשכם), הוציאו למלחמות מצוה ורשות, ואין פוצה פה ומצפצף.

ז. דדמ"ד בימינו

מכאן נפקא מינה למעשה בימינו, האם חל כיום במדינת ישראל דינא דמלכותא? יש הנתלים בדברי התוס' שהובאו בר"ן וביתר הראשונים שבא"י כיום אין דינא דמלכותא. לדבריהם, אין חובה לשלם מסים ואין משמעות לחוקי המדינה.⁸ כפי שראינו לא זאת כוונת התוס'. היעלה על הדעת שבא"י תשרור אנרכיה? הייתכן שבארץ לא ישלמו מסים וממילא לא יבנו בתי חולים ובתי ספר (כולל תלמודי

8. ואין הכוונה לחוקים הנוגדים את דין התורה, חלילה, אלא לתקנות חברתיות מועילות.

תורה), לא יסללו כבישים ומסילות ברזל, לא יהיה צבא? ואם אכן אין חובה לשלם מסים, וגביית המסים ע"י הממשלה היא גזל גמור, א"כ כל מה שנעשה במסים אסור בשימוש. אין התר להתאשפז בבית חולים על חשבון משלם המסים הגזולים, ואין הצדקה לבנות תלמודי תורה ומוסדות חינוך על חשבון משלם המסים שנעשק שלא כדין. אסור לנסוע בכבישים שנסללו על אדמות מופקעות, ולקבל ביטוח לאומי ופנסיה וכו' וכו'.

אלא על כורחך צריך לומר שגם לדעת התוס' אין חולק על הכלל של דמ"ד גם בא"י, אלא שיש הבדל בין מקור הסמכות של מלך גוי לזה של מלך ישראל. מלך גוי יוצא מנקודת הנחה שהוא הריבון, הוא מקור הכוח וממילא הוא מקור הסמכות. לא התורה ולא העם, אלא הוא בכבודו ובעצמו. הוא כל יכול, כביכול אין עוד מלבדו.⁹ אך מלך ישראל לא יכול לטעון שהארץ שלו, כי באמת אינה שלו. מקור סמכותו הוא או משפט המלך לדעת שמואל - שהתורה קבעה והגבילה, או הסכמת העם לדעת רב. וכיום במשטר הדמוקרטי שקיים במדינת ישראל, הסכמת הרוב היא הקובעת וגביית מסים לטובת הציבור חוקית ומי שאינו משלם מסים הוא גזלן, ובפרט אם הוא משתמש ונהנה מאותם מבנים ומתקנים שנבנו במסי הציבור שהוא לא רואה את עצמו שותף להם ולדעתו אין לו חלק בהם.

וראה דבר אברהם (חלק א, סימן א) שהפקר בי"ד הוא מדין שררה שיונקת מכוח הממלכתיות שיש לציבור ולמנהיגותו, ביה"ד. ולכן אין צורך במלך להסיע על קיצתן ולבנות חומות ודלתיים ולתקן דרכים ולחפור בורות מים (ראה ב"ב ח), לאלו גם בני העיר מוסמכים או ז' טובי העיר במעמד אנשי העיר (ראה מגילה כה). כלומר, זהו כוח הציבור, ומלך היונק את סמכותו מכוח הסכמת הציבור בוודאי שמוסמך לעשות כל מה שהציבור יכול לעשות.

וראה חת"ס חו"מ סי' מד שלעניין תקנות לטובת הציבור דמ"ד גם בא"י לכולי עלמא.

ח. משנה התורה המלכותי

מהיכן למד שמואל הנביא את פרטי פרשת המלך? הרי עד ימיו לא היה מלך בישראל ולא הייתה משנה סדורה בנושא? בפרט קשה מה שכתב הנמו"י (לעיל פרק ו) שלדעת רב סמכויות המלך כתובות בתורה. היכן הן כתובות חוץ מהפסוק 'שום תשים עליך מלך' שתהא אימתו עליך?

נלענ"ד שאמנם סמכויות המלך אינן מפורשות בתורה, אולם גדרי הסמכות כלולים במצות התורה על המלך, 'והיה כשבתו על כסא ממלכתו וכתב לו את

9. אכן זה היה המשטר הפיאודלי באירופה עד המהפכה הצרפתית.

משנה התורה הזאת... והיתה עמו...'. לשם מה יש צורך בספר תורה שני נוסף לספר הראשון שגם כל הדיוט חייב בו, הרי שני הספרים זהים? עמד על כך הר"ן בדרשותיו הדרוש האחד עשר:

מפני זה הזהיר המלך וצוהו שיהא לו ספר תורה שני... שמתוך שהמלך רואה שאינו משועבד למשפטי התורה כמו השופט, צריך אזהרה מרובה לבלתי יסור מן המצוה ימין ושמאל, ולבלתי רום לבבו מאחיו, כפי היכולת הגדול שנתן לו השם יתברך.

אולם הא גופא קשיא, מהיכן למדנו שיש למלך סמכות לחרוג מדיני התורה הרגילים? הראי"ה קוק (במשפט כהן קמג) משער שהא גופא למד המלך ממשנה התורה שכתב לו:

ואולי הוא מכלל משפטי המלוכה, שהיו ודאי רבים ונמסרים באומה, כמו שכ' הרמב"ם פ"ג דמלכים ה"ח דאין רשות למלך להרוג אלא בסייף, וכן שאין לו כח להפקיר ממון ואם הפקיר הו"ל גזל, וכמו הרוגי מלך נכסיהם למלך (סנהדרין מ"ח ב') ווכל אלה ועוד כיו"ב הם שרידים שנשארו לנו ממשפטי המלוכה, שהם אינם ע"פ גדרי התורה של הלכות יחיד (ובמק"א בארתי, שגם אלה יש להם מקור בתורה, אלא שדרכי הדרשה בזה נמסרו לכל מלך כבינתו הרחבה, ומשו"ה צריך שיכתוב לו שני ס"ת, וכ"א לשם קדושה מיוחדת, ועל הס"ת ששייך לכל בן ישראל נאמר לבלתי רום לבבו ולבלתי סור וגו' אעפ"י שבס"ת דמצד המלוכה מלך פורץ לעשות לו דרך ואין מוחין בידו).

דוגמא להבדלי משמעויות בקריאה מלכותית של פסוק בתורה הוא פסוק זה עצמו, 'שום תשים עליך מלך'.

המילה 'עליך' מתפרשת בשני אופנים, בהסכמה או בהנחתה. יהיה מלך שיקרא פסוק זה כציווי על העם שימנה עליו מלך בהסכמתו, כלומר מקור הסמכות הוא העם. ויהיה מלך שיקרא אותו אחרת - התורה מצוה על העם לקבל עליו את מרותו של המלך, כלומר מקור הסמכות הוא המלך עצמו והתורה היא שקבעה זאת.

דוגמא אחרת לקריאה שונה של ספר התורה המלכותי רמוזה בספר הזוהר פרשת יתרו דף צג, ב:

לא תרצח, לא תנאף, לא תגנב, לא, פסקא טעמא בכל הני תלת, ואי לא דפסקא טעמא לא הוי תקונא לעלמין ויהא אסיר לן לקטלא נפשא בעלמא אף על גב דיעבור על אורייתא, אבל במה דפסקא טעמא אסיר ושרי.¹⁰

לא תגנב, אי לאו דפסקא טעמא הוה אסיר אפילו למגנב דעתא דרביה באורייתא או דעתא דחכם לאסתכלא ביה או דיינא דדאין דינא לפום טענה דאצטריך ליה למגנב דעתא דרמאה ולמגנב דעתא דתרווייהו לאפקא דינא לנהורא, ובמה דפסקא טעמא אסיר ושרי.¹¹

המנחת שי (שמות פרק כ) הביא את דברי הזהר כדי להסביר על ידיהם את ההבדלים בין קריאת עשרת הדברות בטעם עליון (בציבור בשבועות) לבין קריאתם בטעם תחתון (ביחיד):

ומזה הטעם יש לצד"י של תרצח, קמץ ופתח. הקמץ לקורא באתנח בסוף פסוק, (לא תרצח - 'לא' בטיפחא שהוא טעם מפסיק) והפתח לקורא תרצח בטרחא ('לא' במרכא, שהוא טעם מחבר)... וכתב המקובל האלקי הרמ"ע ז"ל בחיבורו הנקרא מאה קשיטה, שהקורא שתי הנקודות לצד"י וחי"ת של תרצח טעות גדולה היא ומשתקין אותו בנוזיפה, עליו ליתן את הדין.

כלומר יחיד שקורא 'לא תרצח' בניקוד של קמץ והפסקה של סוף פסוק מסלף את משמעות האיסור וכן להפך. אך ציבור שאני. אדרבה, ציבור שקורא דברות אלו ללא הטעמה נכונה מסלף את כוונת התורה, והצבור במלוא עוצמתו הוא המלך. האם המלך היה קורא בספרו על דעת עצמו וממציא לעצמו הלכות לפי הבנתו האישית? לכך התכוון הר"ן באומרו שעל המלך להיזהר שלא לסטות מרוח התורה. מסתבר שהייתה לו מועצת חכמים שעמם היה מתייעץ, ומעל כולם הנביא.

דווקא משום גמישותה של פרשנות משנה התורה המלכותי יש להשוות אותה להוראת שעה, וכידוע זו סמכות הנביא להורות הוראת שעה. ואכן מצינו

10. תרגום הזהר: "לא תרצח. לא תנאף. לא תגנב. לא - יש טעם מפסיק בכל שלשת אלה. ואם לא היה טעם מפסיק, לא היה תקון לעולמות, ויהיה אסור לנו להרג נפש בעולם, אף על גב שיעבר על התורה. אבל במה שיש הפסק טעם - אסור ומתיר".

11. תרגום הזהר: "לא תגנב - אם לא היה טעם מפסיק, היה אסור אפילו לגנב דעת של רבו בתורה או דעת של חכם כדי להתבונן בה, או דין שדן דין לפי טענה שצריך לגנב את דעת הרמאי, ולגנב את דעת שניהם כדי להוציא את הדין לאור. ובמה שמפסיק הטעם - אסור ומת".

שהנביאים העמידו את המלכים על טעותם בהבנת סמכותם, כגון נתן, אליהו, ישעיהו, עמוס, ירמיהו ועוד.

זאת הייתה כוונתו של שמואל הנביא בהציגו את פרשת המלך באור מוקצן. דרישת העם למנות להם מלך באה על חשבון שמואל שמילא פונקציה זו בהצלחה עד עתה. ועל כך אמר לו ה', 'לא אותך מאסו כי אם אותי', אם העם מעדיף מלך על מנהיגותו של נביא, יש להזהירו שעלול לקום מלך שיפרש את משנה התורה שלו עפ"י גחמותיו האישיות, ללא הדרכת נביא, ויסלף את כוונת התורה. ואזי - 'וזעקתם מפני מלככם'.

ט. מלחמת הרשות

מובן כיצד המלך יכול להוציא למלחמת מצוה, שהרי מלחמה היא מצוה ציבורית המוטלת על כולנו. כיבוש חוקי הוא רק כיבוש רבים, ורק מלך שעומד בראש הציבור יכול להוציא אל הפועל. לכן אין קושי בדבר גם למי שסובר שלפרשת המלך אין מעמד חוקי, שכן אין צורך להסתמך במלחמת מצוה על סמכותו האישית של המלך - מקור הסמכות במלחמה זו הוא הציבור, והמלך רק מוציא את המצווה מהכוח אל הפועל. גם בהעדר מלך הציבור חייב ויכול להילחם במלחמת מצוה, אלא שעליו להיות מאורגן לכך. אולם, מלחמת רשות מוגדרת בין השאר כמלחמה שמטרתה 'להרבות גדולתו ושמעו' (רמב"ם מלכים ה, א). לכאורה, זו מלחמה לצורך מעמדו האישי של המלך. וכזאת, מקור סמכותה הבלעדי הוא משפט המלך, שלפיו אנו חייבים להישמע לכל הוראותיו, גם לצורך כבודו ומעמדו האישיים. אך רב שסובר שמשפט המלך אינו מקור סמכות, כיצד המלך יכול לדעתו להוציא למלחמת רשות? והרי רב לא יכול לחלוק על פסוקים מפורשים בתורה ומשניות העוסקים במלחמת רשות?

צריך לומר שאין הכי נמי, ההנחה שהמניע למלחמה הוא 'להרבות גדולתו ושומעו' אינה מדויקת. גם לשמואל, הסובר שכל האמור בפרשת המלך מותר בו, כבר למדנו שלא כל גחמה אישית של המלך מותרת. מלך לא יכול להוציא למלחמת הרשות רק בגלל פרסטיז'ה פרטית. הוא זקוק הרי לגיבוי של ביה"ד הגדול כמבואר בסנהדרין (ב, ב), ומן הסתם ביה"ד הגדול לא יאפשר לו לסכן חיי אדם רק לשם כבוד ותהילה אישיים. לכן גם התורה הגבילה את סמכותו לגייס חיילים למלחמת רשות. הרי די בכך שאדם ייטע חמשה גפנים, יבנה לו בקתה של ד' על ד', או שיטען שהוא ירא מפני קול קרנות, כדי להיפטר מצו גיוס למלחמת

רשות. אי אפשר אפוא לצאת למלחמה ללא מוטיבציה ציבורית רחבה,¹² ורק אם יהיה למלחמה ערך ציבורי כל שהוא יוכל המלך לגייס צבא ולצאת למלחמה. דוגמה למלחמת רשות נמצאת בגמ' סנהדרין (טז, א):

עמך ישראל צריכין לפרנסה! - אמר להן: לכו והתפרנסו זה מזה. - אמרו לו: אין הקומץ משביע את הארי, ואין הבור מתמלא מחולייתו. - אמר להם: לכו פשוטו ידיכם בגדוד. מיד יועצין באחיתופל, ונמלכין בסנהדרין, ושואלין באורים ותומים.

העילה למלחמה זו היא 'עמך ישראל זקוקין לפרנסה'. וצ"ע וכי בגלל צורכי פרנסה מותר לפשוט יד בגדוד כמו חבורת לסטים חלילה? מסתבר שמדובר במצב כלכלי קשה, שנגרם למשל מהטיית מקורות מים, שלילת מעבר למסחר, גנבות חקלאיות רבות, הצתת שרפות והשחתת רכוש וכדו'. אמנם אין בכך סכנה מוחשית כמו 'עזרת ישראל מיד צר שבא עליהם', אך זו התגרות חמורה שמצדיקה פעולה צבאית שתוכיח לאויבים שיש מלך בישראל ולא כל איש הישר בעיניו יעשה. המשמעות של גדולתו ושמעו של המלך היא הרתעה הנחוצה לשלטון ולציבור כולו.¹³ מלחמה כזאת דומה יותר למלחמה על תבן וקש בספר, ועם זאת אין זו מלחמת מצוה כי אין בה הצלת נפשות מסכנה ישירה.

ואולי בזה יובנו דברי רש"י שכתב בברכות (ג, ב) שנמלכים בסנהדרין כדי שיתפללו עליהם, אך בסנהדרין (טז, א) לא הזכיר זאת. יש לומר שבברכות פירש רש"י את סמכות המלך כדעת שמואל, מדין פרשת המלך. למלך יש סמכות להוציא למלחמת רשות גם כדי לגדל את שמעו אם ביה"ד סומך על שיקוליו של המלך ומניח שהדבר מוצדק. לכן ההימלכות בביה"ד נחוצה רק כדי שיתפללו על המלך וחייליו, אך מתוך אמונם במלך הם אינם רואים צורך להתערב בשיקוליו של המלך.

בסנהדרין פירש"י לדעת רב שמקור הסמכות שלו להילחם מלחמת רשות הוא רצון העם, והסנהדרין שמייצגים את העם צריכים להשתכנע שהמלחמה היא צורך לאומי, ולכן המלך צריך להימלך בבי"ד.

י. כרם נבות

התוס' בסנהדרין (כ, ב) הקשו:

תימה למה נענש אחאב על נבות כיון שלא רצה למכור לו כרמו?

12. ולשם כך יש צורך בכהן גדול משוח מלחמה.

13. ראה מרגליות הים שם.

ותירצו כמה תירוצים שנובעים מהבנות שונות בגדרה של פרשת המלך. התירוץ הראשון כאמור הוא: "וי"ל דבפרשת המלך כתיב (שמואל א ח) 'יקח ונתן לעבדיו' ולא לעצמו". תירוץ זה לא נאמר רק אליבא דרב, אלא גם אליבא דשמואל כמו שכתבנו לעיל, שלדעת הרמב"ם המלך נשען גם על רצון העם, ולכן בסמכותו להפקיע רכוש רק למטרות ציבוריות ולא ייתכן שיפקיע כרם למטרות אנוכיות. תירוץ אחר שם בתוס' הוא: "ועוי"ל דדוקא בשדה מקנה אבל שדה אחוזה שירש מאבותיו לא כמו שהשיב נבות חלילה לי מתתי נחלת אבותי לך". גם תירוץ זה נאמר אליבא דשמואל, אלא שהוא סובר כדעת התוס' בנדרים (כח, א) שמלך ישראל אינו הבעלים על הקרקע בא"י - א"י התחלקה לכל בני ישראל ולמלך אין סמכות להפקיע מאדם את נחלת אבותיו לעצמו. יתר התירוצים סוברים כנראה שהמלך רשאי להפקיע רכוש גם למטרותיו האישיות.

התירוץ האחרון הוא: "פרשת המלך לא נאמרה רק על המלך שנמלך על כל ישראל ויהודה ומאת המקום ואחאב לא מלך על יהודה וגם לא מלך מאת המקום".

על כך כתב הערוך לנר שם:

עיינ בר"ן שחולק על זה. וכוונת התוס' ודאי אינו דכיון דלא מלך מאת המקום על יהודה לא היה לו דין מלך דהא אליהו רץ לפני אחאב... ועוד אמרינן בהוריות (יא ב) דמלכי ישראל ומלכי בית דוד אלו מביאין לעצמן כו'... וע"כ צ"ל דכוונת התוס' היא דדוקא דינא דפרשת המלך לא שייכי רק במי שנמלך על כל ישראל ומאת המקום אבל לא שלא יהיה לו דין מלך בלא כן.

דברינו עולים בקנה אחד עם דברי הערוך לנר. גם לתירוץ זה של התוספות שאחאב לא היה מלך מאת המקום, הוא ודאי נחשב כמלך שהרי הציבור שנשמע לו והשתמש במטבעותיו הכיר בסמכותו, ומלך כזה לא גרוע ממלך גוי שמטבעו יוצא ואזרחי המדינה מכירים בו. אמנם, גם שמואל מודה שפרשת המלך לא חלה על מלך כזה הנשען רק על הסכמת העם, ולכן אחאב לא היה יכול להפקיע את כרם נבות. הסכמת העם מאפשרת הפקעת קרקעות רק לטובת העם ותועלתו ולא לצרכיו האישיים של המלך, אלא א"כ כבוד בית המלוכה מצדיק זאת. אחאב כמלך ישראל הבין שאין ביכולתו ליטול את כרם נבות ללא הסכמתו.

איזבל אומרת לבעלה: "אתה עתה תעשה מלוכה על ישראל!?" כבת מלך צידון היא הייתה רגילה לגישה מלכותית נוכרית לפיה המלך הוא הריבון וכל הקרקעות ברשותו ובסמכותו לנשל אדם מנחלת אבותיו. אחאב, אע"פ, שנגרר אחרי אשתו

והכניס את עבודת הבעל לישראל, היה בכל זאת מלך ישראל ולא העלה על דעתו אפשרות כזאת.

גם לתירוצים האחרים, שפרשת המלך הייתה חוקית וחלה על אחאב, מלך ישראל אינו בעה"ב על הארץ ולא יכול להפקיע נחלת אבות. בדיון שבין איזבל לאחאב בולט אפוא ההבדל שבין מלך גוי למלך ישראל.

יא. מדינת ישראל

ידועים דברי הראי"ה במשפט כהן (קמד) המהווים תשתית הלכתית לסמכותה השלטונית של מדינת ישראל:

וחוץ מזה נראים הדברים, שבזמן שאין מלך, כיון שמשפטי המלוכה הם ג"כ מה שנוגע למצב הכללי של האומה, חוזרים אלה הזכויות של המשפטים ליד האומה בכללה. וביחוד נראה שגם כל שופט שקם בישראל דין מלך יש לו, לענין כמה משפטי המלוכה, וביחוד למה שנוגע להנהגת הכלל. ואפילו בענינים פרטיים... אבל למה שנוגע להנהגת הכלל, כל שמנהיג את האומה דן הוא במשפטי המלוכה, שהם כלל צרכי האומה הדרושים לשעתם ולמעמד העולם.¹⁴

צריך לומר שלא כל סמכויות המלך חוזרות לציבור, אלא רק הסמכויות הממלכתיות הציבוריות ולא כל המפורט בפרשת המלך - אלו זכויות אישיות של מלך שמתמנה כדין מלך ממש, ובהעדר מלך הן אינן חוזרות לציבור. כוונתו רק לסמכויות הממלכתיות הנחוצות להנהגת הציבור, כגון גיוס העם למלחמת מצוה. מלחמה אינה יכולה להתקיים על ידי יחידים, וזו משימה ציבורית שזקוקה להנהגה מוסכמת על הציבור. הראי"ה מוכיח את דבריו מהשופטים שיכלו להוציא את העם למלחמות, אך פרשת המלך לא חלה עליהם ולא מצוות 'שום תשים עליך מלך' שתהא אימתו עליך, וממילא יש ללמוד מכאן שהן אינן חלות גם על ההנהגה המוסכמת.¹⁵ מעמדם דומה אפוא לזה של השופטים, ולשופטים לא היה מעמד של מלכים אלא של נבחר ציבור היונקים את סמכותם מהציבור.¹⁶

14. ראה מאמרו המכונן של הרב שאול ישראלי על 'סמכות מוסדות שלטון נבחרים בישראל' בקובץ "התורה והמדינה" א תש"ח.

15. אם כי ודאי שיש חובה לכבד את החוק כל זמן שהוא אינו סותר את מצוות התורה.

16. ראה הקדמת האברבנאל לספר שופטים שמנה חמישה הבדלים בין מלך לשופט. מדינת ישראל שונה מהם, שכן השופטים היו בדרך כלל מנהיגים שבטיים בעוד שהשלטון במדינת ישראל הוא כלל ישראלי.

מדינת ישראל נשענת על הסכמת הצבור, והיא מדינה יהודית דמוקרטית. יש לה סמכות מקבילה לזו של מלכות ישראל, אולם אין לה דין מלך שנמשח ע"י נביא ומונה על ידי בית הדין הגדול.

בין כך ובין כך אין למדינה סמכות לשעבד את אזרחיה שעבוד הגוף. גם למלך שנמשח ואפילו לשמואל שכל האמור בפרשת המלך מלך מותר בו, אין למלך סמכות לשעבד אנשים שעבוד הגוף. כשם שאדמת א"י אינה שלו כך גם גופם של האזרחים אינו שלו. אומנם הוא יכול לגייס אנשים לצרכים מסוימים, אך לא שעבוד הגוף ממש.¹⁷ אמנם בסמכות המלכות והמדינה לגייס חיילים למלחמה, ומעצם הגדרת המלחמה יש בה סיכונים ו'כזה וכזה תאכל החרב', אך החיילים נלחמים בחירוף נפש מכוח המצווה להגן על ישראל מיד צר ולא מכוח המדינה. זו מלחמת מצוה והמדינה היא רק המסגרת הארגונית המוציאה לפועל את המצווה, שכן לא ניתן לנהל מלחמה ללא ציבור מאורגן שבראשו הנהגה מוסכמת. זו משמעותה של הממלכתיות שאליה התייחס הראי"ה.¹⁸

סיכום

כפי שנוכחנו לדעת המחלוקת בין רב ושמואל אינה כה קוטבית כפי שסברנו בתחילה. גם לרב יש למלך סמכויות שלטוניות, אלא שהן מבוססות על הסכמת הציבור. גם לשמואל מלך ישראל אינו ריבון-על אבסולוטי שיכול לעשות כעולה על רוחו. הוא מוגבל בסמכויותיו לפעול לטובת העם. הנפקא מינה ביניהם היא בשטח האפור שבין צרכיו האישיים של המלך לבין הצרכים הממלכתיים. בהעדר מלך כולם מודים שהסמכויות השלטוניות חוזרות לציבור. הציבור יכול להאציל סמכויות מתאימות לנבחריו, ועליהם לפעול כשליחי ציבור. אי לכך גם בא"י חל דינא דמלכותא דינא.

17. וראה ב"מ עג, ב שמלך יכול לשעבד את מי שלא העלה לו מס ולמכרו כעבד. אך הכס"מ בהל' גזלה פ"ה הט"ז פירש שאינו יכול לשעבד את גופו, אלא לכל היותר כעבד עברי. ואפי' הרשב"א והריטב"א שפירשו שם וביבמות (מו ב) שהמלך יכול למוכרם כעבד כנעני, המדובר במלך גוי שמתייחס אל נתיניו כאל רכושו כמו קרקעות ארצו. אולם מלך ישראל, כשם שאינו בעלים על אדמת א"י כך אינו בעלים על גופם של אזרחי המדינה, אלא לכל היותר כעבד עברי, ולכן הוא מותר בפילגש כדין אמה עבריה לאחר יעוד, ר' הל' מלכים פ"ד.

18. ראה אמונת עתיך תשרי תשע"ח 177, מאמרו של הרב ד"ר שראל וינברגר. הנחתו היא שהמדינה המגייסת חיילים לצבאה משעבדת אותם שעבוד הגוף מכוח משפט המלך. ולא היא: משפט המלך לא נכלל בסמכות המדינה, וגם לפי משפט המלך החיילים אינם קנויים למלך בקניין הגוף אלא שלוחים מטעם הציבור להילחם מלחמות ה'.